

Лекції 9-11

Тема «Неокласики – творці елітарної літератури»

План

1. Своєрідність української неокласики. Історія виникнення «група п'ятірного». Домінантні позиції. Загальна характеристика поезії неокласиків, її особливості.
2. Життєва доля М. Зерова – теоретика поетичної групи неокласиків. Формування світогляду.
3. Оригінальна творчість М. Зерова:
 - а) тематичні цикли збірки «Камена»;
 - б) стильова специфіка.
4. Юрій Клен – літописець трагічних подій початку ХХ століття.

Опорний конспект лекції

У 20-х рр. ХХ ст. серед розмаїття літературних течій, серед неоромантизму ваплітян, кострубатого реалізму, поруч із письменниками, що тяжіли до символізму й конструктивізму та масово твореним примітивом, вирізнялася й органічно існувала високо елітарна творчість неокласиків. П'ятьох київських поетів (М. Зеров, М. Рильський, П. Филипович, М. Драй-Хмара, О. Бурггардт) традиційно називають «групою п'ятірного». Ця назва вперше з'явилася в сонеті М. Драй-Хмари «Лебеді», опублікованому 1928 р. у «Літературному ярмарку».

Зародки неокласиків відносять до зібрань поетів у будинку професора Київського університету св. Володимира Б. Якубського (1917–1919 рр.). Серед гостей були М. Зеров, П. Филипович, М. Рильський. Наступним етапом становлення групи неокласиків стали 1920–1922 рр., коли О. Бурггардта (в еміграції – Ю. Клен) і М. Зеров вчителювали у Баришівській школі й читали лекції з української історії, літератури й культури. На цей час припадає перший виступ неокласиків – М. Зеров, П. Филипович і М. Рильський взяли участь у літературній вечірці в Києві у червні 1922 р. Цей дебют разом із памфлетами М. Хвильового, словацький дослідник М. Неврлий назвав «увертюрою» всеукраїнської дискусії 1925–1928-х рр. Третім осередком неокласиків вважають Київ часів літературної дискусії, коли у власному видавництві митці друкували твори лише високої художньої вартості, а М. Зеров написав відомий цикл статей «Ad fontes» («До джерел»), де сформульовані принципи української неокласики.

За свідченнями О. Бурггардта назва виникла після першого їхнього виступу. Немов випадково критиками кинуте проти них було слово «неокласики». Переважна більшість дослідників вважають її умовною (С. Єфремов, Є. Маланюк, М. Неврлий, С. Павличко), як і самі неокласики.

Найвищим критерієм у художній діяльності для неокласиків була наявність справжнього таланту в митця, який дбає про досконалість твору. А досконалим він може бути тоді, коли в ньому поєднується зміст і форма, коли він позначений високою культурою мислення та поетичного мовлення. Взірцями мистецької досконалості для неокласиків були твори

давньогрецьких і римських авторів, їх приваблювала лірика французьких парнасців XIX ст. У творах неокласиків опрацьовувалися античні й новітні європейські мотиви, траплялись імена давніх поетів і образи, створені ними. Немалу роль відіграло й те, що всі неокласики були знавцями мов, активно працювали на терені перекладацтва. Це також творило силове поле взаємопритягування.

Переслідування неокласиків почалося вже у 1925 р. Неокласиків звинувачували в неприродності, яка чужа українській культурі. Справжня ж причини політичної розправи криються в їхній ідейно-мистецькій позиції, яка суперечила лінії більшовицької партії на повний контроль над літературою. Претензії до неокласиків:

1) утверджували грецьке і римське мистецтво на противагу пролетарському;

2) у цьому виявилось несприйняття радянської дійсності;

3) цим вони ведуть класову боротьбу проти пролетаріату;

4) так вони ворожа сила, яку необхідно знищити.

Уже у 1931 р. почалися переслідування неокласиків. Трагічно в концтаборах закінчилася доля М. Зерова, М. Драй-Хмари, П. Филиповича. О. Бурггардту вдалося емігрувати, що й врятувало його життя.

Дитинство Миколи Костьовича Зерова минуло в мальовничому Зінькові на Полтавщині, де він народився 26 квітня 1890 р. у сім'ї вчителя місцевої двокласної школи, згодом директора, а потім інспектора народних шкіл. Молодший брат Миколи – Михайло став поетом і перекладачем, відомим під літературним псевдонімом Михайло Орест. Ще один молодший брат – Дмитро Зеров – був ботаніком, академіком АН УРСР.

Закінчивши двокласну Зіньківську міську школу (однокласником був Остап Вишня), М. Зеров із 1900 р. до 1903 р. навчався в Охтирській гімназії, а згодом 1903 р. переходить до Першої Київської гімназії, яку закінчив 1908 р. Це був важливий період становлення літературних і лінгвістичних інтересів майбутнього поета і перекладача. У 1908 р. М. Зеров вступив на історично-філологічний факультет Київського університету св. Володимира (мав намір спеціалізуватися з історії та літератури Давнього Риму, але спеціалістів не було), згодом перейшов на російський історичний відділ, але нудна робота над переписуваннями книг, якою навантажували студентів, відбила охоту й до цієї спеціалізації.

По закінченню університету М. Зерова направляють на викладацьку роботу до Златопільської гімназії (1914–1917 рр.). Брав участь у Всеукраїнських учительських з'їздах. Із вересня 1917 р. працював учителем київської другої української гімназії ім. Кирило-Мефодіївського братства. Читав курс «Історії українського письменства» для периферії, усвідомлюючи настільки потрібне було вагоме слово про літературу в глибинці. Із 1919 р. працював паралельно до гімназії, професором Київського архітектурного інституту.

1923 р. став професором української літератури Київського університету св. Володимира. З 1930 р. очолював кафедру української літератури, разом з

М. Калиновичем керував гуртком культури українського слова та філологічним семінаром підвищеного типу, крім того, читав лекції в Другій торговельно-промисловій школі, Київському кооперативному технікумі й Київському інституті лінгвістичної освіти.

У страшний і трагічний для України 1932 р. почалося цькування М. Зерова. На загальноуніверситетських партійних зборах виступав із самооборонною доповіддю, яка виявилася надзвичайно переконливою, де «проаналізував свої помилки в літературній роботі». У 1934 р. професора М. Зерова звільняють із університету. У грудні 1934 р. виїздить до Москви. Хоча «всевидюче око» й там пильно наглядало за тепер уже російським перекладачем. Арештовують М. Зерова 27 квітня 1935 р. і звинувачують у терористичній діяльності. Дістав десять років таборів. Висланий на Соловки.

03 листопада 1937 р. М. Зерова розстріляли в урочищі Синдромах поблизу міста Медвеж'єгорськ (Карелія, російська федерація). Символічна могила М. Зерова знаходиться на Лук'янівському кладовищі (м. Київ). 1958 р. справу припинено за відсутністю складу злочину, а письменника реабілітовано посмертно.

У 1924 р. побачила світ збірка творів М. Зерова «Камена» (камена – лексичний синонім у римлян грецької музи), яка містить оригінальні поезії (сонети та олександрійські вірші) та переклади римських поетів. Збірка складається з трьох розділів: «Самотній мед» (оригінальні сонети й переклади з Ередія), «Media in barbaria» (олександрійські вірші) та «Римляни» (переклади римських авторів). Сонети згруповано в цикли за близькістю проблематики, спільністю мовно-поетичної системи або ж діалогічністю образів і мотивів («Мотиви «Одіссеї», «Образи і віки», «Київ», «Будівництво», «Культуртрегери», «Параду», «Lucrosa», «Ars poetica», «Finale» та інші). У той же час представлене широке розмаїття тем у самих циклах, які практично неможливо повністю підпорядкувати тематичним групам: мотив історичної пам'яті («Сон Святослава», «Князь Ігор»), античні мотиви («Хірон», «Тесей», «Саломея», «Навсікая», «Александрія»), роль митця й мистецтва («Класики», «Данте», «Pro domo», «Самоозначення», «Творча тиша»), особистої трагедії («То був десятилітній сон», «Тут теплий Олексій іще іскриться зрана»), пейзажні мотиви («Київ з лівого берега», «Київ – традиція», «Чернігів») та інші. Поет культивував традиційні форми – сонети, сонетоїди, олександрійські вірші, елегійні дистихи. Серед улюблених жанрів неокласика – вірш-ремінісценція, розгорнутий портрет.

Стильова специфіка поетичної творчості М. Зерова полягає у вишуканості, ощадливості, лаконічності фрази, пластичності образів, статичності, «суворості форми» (Б. Рубчак), епічній зображальності, поєднаній із відступами в ліричне трактування теми й рефлексивною суб'єктивністю (В. Державин), насиченій алюзійністю та інтертекстуальністю.

Освальд Екарт Бурггардт (із літературним псевдонімом на еміграції – Юрій Клен) народився в німецькій купецькій родині. Восени 1920 р. знайомиться з М. Зеровим, П. Филиповичем і В. Петровим. М. Зеров справив великий вплив на літературну й соціальну еволюцію О. Бурггардта.

Російськомовний німець стає українським письменником – пише вірші, статті, наукові розвідки, перекладає поезії й прозу. Восени 1923 р. поринув у літературну роботу. Регулярно виходять літературознавчі праці («Експресіонізм і експресіоністи», «Експресіонізм у німецькій літературі», «Леся Українка і Гейне»).

У восени 1931 р. через наступ сталінської тоталітарної машини на українську інтелігенцію емігрував до Німеччини. Напередодні Другої світової війни змушений був як німецький підданий стати одним із офіцерів нацистської армії. Протягом 1941-1942 рр. служив перекладачем в Україні. Живі враження Юрія Клена від побачених страхіть радянської та нацистської імперій лягли в основу поеми «Прокляті роки», поеми-епопеї «Попіл імперій».

У Німеччині О. Бурггардт налагодив творчу співпрацю з «Вісником» Д. Донцова, друкував вірші й статті під псевдонімом Юрій Клен та Гордій Явір. Працював лектором у Мюнстерському університеті (Баварія), викладав у Карловому університеті, Українському вільному університеті (Прага) та Інсбруцькому університеті (Австрія). На еміграції позиціонував себе як продовжувач неокласичної традиції. Зроблене митцем у царині перекладу – гідний внесок в українську культуру.

Поетичний доробок О. Бурггардта, написаний українською мовою, складають: поема «Прокляті роки» (1937 р.), книжка лірики «Каравели» (1943 р.), поема-епопея «Попіл імперій» (1943–1946 рр.).

Запам'ятайте, у збірці «Каравели» митець осмислив минуле України (триптих сонетів «Володимир») та продемонстрував апокаліптичні візії знищення України («Терцини», «Божа Матір»).

Античні образи постають у творах «Кортес», «Антоній і Клеопатра», «Цезар і Клеопатра». Світ природи представлений у творах «Я заздрю дубові гіллястому», «Уже вином налились дні серпневі», «Вечірня похолодь мені у серце віє» та інші. Відповідно до позицій поетів празької школи, у творчості Ю. Клена кінця 30-х років, домінував пафос національного самоствердження, історична героїка, трагічний оптимізм («Майже елегія», «Україна», «Ми», «Січень»).

Поет надавав перевагу класичним формам. Його тексти насичені ремінісценціями, традиційними персонажами й мотивами (Одіссей, Антоній, Клеопатра, Данте тощо). О. Бурггардт органічно синтезував неокласичну форму з пафосом неоромантики, художню гармонію з піднесеністю людського духу. Його ліриці й епосу притаманні інтелектуалізм, фольклорна й міфологічна образність, метафоричність як принцип художнього мислення і незвичне мереживо тропів.

Питання для самоконтролю

1. Чому й ким було названо неокласиків «гроном п'ятірним»?
2. Назвіть основні етапи та осередки збірань неокласиків.
3. Назвіть основні критерії та об'єднавчі риси неокласиків.
4. Яка роль М. Зерова у становленні неокласиків?
5. Які цикли збірки М. Зерова «Камена» Ви можете назвати?

6. Назвіть улюблені жанри М. Зерова та основні риси індивідуального стилю.
7. Назвіть основні мотиви збірки О. Бурггардта «Каравели».

Використана література

1. Баган О. Місія «неокласики» (до історії формування естетичної концепції Миколи Зерова). *Зеров М. Українське письменство XIX століття. Від Куліша до Винниченка : нариси з новітнього українського письменства*. Дрогобич: Відродження, 2007. С. 545–564.
2. Бондаренко Л. «Ми самотою йдемо по хвилі білогривій...» (до вивчення творчості українських неокласиків у європейському літературному контексті). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2000. січень-лютий. С. 29–32.
3. Гальчук О. Втеча від «великих ловів», або дві смерті Миколи Зерова. *Слово і Час*. 2006. № 4. С. 19–34.
4. Горецький П. Микола Зеров: 26 квітня минає 120-ліття від дня народження митця. *Літературна Україна*. 2010. 22 квітня. С. 6; 06 травня. С. 6.
5. Дунай П. Київські неокласики та їх лідер, поет Микола Зеров. *Українська мова та література*. 1997. Ч. 35 (51). С. 1–3.
6. Радецька Г. Юрій Клен – поет-неокласик. *Українська мова та література*. 2000. Ч. 7 (167). С. 8–9.
7. Сарапин В. «... Ростуть у духа крила»: про книгу Юрія Клена «Каравели». *Українська мова та література*. 1999. Ч. 39 (151). С. 2–3.
8. Сарапин В. Осінні мотиви у поезії Юрія Клена. *Дивослово*. 1998. № 9. С. 8–10.
9. Стріха М. «Камена» Миколи Зерова: проекція на уенерівську дійсність 20-х років. *Сучасність*. 1996. № 7–8. С. 155–158. Портал Експеримент. 11.05.2016. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20160511-kamena-mikoli-zerova-proekciya-na-ueserivsku-dijsnist-20-h-rokiv> (дата звернення : 27.02.2025).
10. Хропко П. Український неокласицизм: орієнтація на тисячолітній розвиток європейської культури. *Українська мова й література в середніх школах*. 2000. № 3. С. 37–47.
11. Череватенко О. Античні та біблійні ремінісценції у поетичному дискурсі українських неокласиків. *Слово і Час*. 2004. № 8. С. 65–74.
12. Шудря М. Неокласики, або «Гроно п'ятірне нездоланих співців» *Українська мова та література*. 1999. Ч. 7 (119). С. 4–12.